

Найбільш забруднені сполуками ртуті води річки Прип'яті – 0,00019 мг/дм³ (III категорія якості). У водах Стоходу, Случа, Ужа сполук ртуті не виявлено.

Кадмій виявлено у водах річок Случ – 0,0065 мг/дм³ (VII), Стохід – 0,0013 (V категорія якості), Прип'ять – 0,00035 мг/дм³ (IV категорія якості).

Мідь виявлено у водах усіх річок від 0,0012 (Уборть) до 0,0542 мг/дм³ (Случ). За умістом міді води річки Уборть відносяться до III категорії якості, Стиру, Ужа, Стоходу, Усті, Прип'яті, Горині – до IV, Турії – до V, Случа – VII категорії якості.

Цинк також виявлено у водах усіх річок від 0,0048 (Стохід) до 0,03432 мг/дм³ (Уборть). За його умістом води річок Стохід, Прип'ять, Стир відносяться до I-II категорії якості, Ірпені, Усті, Ужа – до III, Случа, Турії, Уборті, Горині – до IV категорії якості.

Свинець у водах річок Полісся міститься у межах 0,00021 мг/дм³ (Турія) – 0,017 мг/дм³ (Устя). До I-II категорії якості відносяться води Турії, Стиру, Уборті, до III – води річок Случ, Уж, Прип'ять, до IV – Усті.

Хром є водах усіх річок. Найменший його уміст у воді Уборті (0,00134 мг/дм³), найбільший – у воді Турії (0,0143 мг/дм³). За умістом хрому води річки Уборть відносяться до I-II категорії якості, Горині – до III, Стиру, Стоходу, Ужа, Прип'яті, Усті, Случа – до IV, Турії – до V категорії якості.

Нікель виявлено у водах річок Стохід (0,0061 – III), Прип'ять (0,0191 – IV), Уж (0,0203), Устя (0,021), Случ (0,0231 мг/дм³ – V категорія якості).

Середній уміст заліза у водах річок Полісся становить від 0,073 мг/дм³ (Стохід) до 1,42 мг/дм³ (Уборть). Уміст заліза у водах Уборті, Ужа часто сягав 2 мг/дм³ і більше. В деяких пробах виявлена його концентрація 8 мг/дм³. Це пов'язано з тим, що на перезволожених територіях Полісся в результаті надходження з водозборів гумусових речовин формуються поверхневі води з підвищеним умістом заліза (особливо у весняний період). За умістом заліза вода Стоходу відноситься до

III категорії якості, Ірпеню, Стиру, Усті, Случа, Прип'яті, Горині, Ужа, Турії – до IV, Уборті – до VI категорії якості.

Марганцю не виявлено у водах Турії. Не має даних із його умісту у річках Стохід, Устя, Уборть, Уж. Найвищий уміст марганцю виявлено у воді Стиру (0,25 мг/дм³ – V), у воді Горині – (0,105 – V), Случа – 0,0038, Прип'яті – 0,00136 мг/дм² (усі I-II категорії якості).

Висновки. Вода усіх річок басейну Прип'яті за ступенем мінералізації відноситься до прісної α -гіпогалинної, Усті – прісної β -олігогалинної.

За іонним складом води річок басейну відносяться до гідрокарбонатного класу, кальцієвої групи, першого-другого типу. За категорією якості в останні 35 років вода погіршилася у річках Устя, Стохід, Горинь, Турія й перейшла з II категорії у III, а в Прип'яті, Случі – із першої у другу категорію якості. Крім того, в Усті хімічний склад води змінився з гідрокарбонатного кальцієвого на гідрокарбонатний кальцієво-натрієвий, а в Ужі – на гідрокарбонатний кальцієво-натрієво-магнієвий. У всіх інших річках хімічний склад води залишився гідрокарбонатним кальцієвим.

Води річок Ужа, Горині, Турії, Усті сильно забруднені сполуками азоту, фосфору, органічними речовинами.

Розрахунок індексу забрудненості води річок дав наступні результати: Стир – 1,4, Случ, Уборть – 1,7, Уж – 2,3, Стохід – 2,4 (води цих річок помірно забруднені, III), Горинь – 2,9, Прип'ять – 3,2, Турія – 4,0 (води річок забруднені, IV), Устя – 7,1 (вода дуже брудна, VI – категорія якості).

Вода річок басейну містить важкі метали, залишки хлорорганічних пестицидів, нафтопродукти, феноли у різній кількості і при використанні для водопостачання населених пунктів потребує очищення.

1. Алєкин О.А. К вопросу о химической классификации природных вод. // Вопросы гидротехники. – Л., 1946.
2. Екологічна оцінка якості поверхневих вод суші та естуаріїв України: Методика. КНД 211.1.4.010.94. – К., 1994.
3. Сніжко С.І. Оцінка та прогнозування якості природних вод. – Київ, 2001.
4. Справочник по водным ресурсам // Под ред. Б. Стрельца. – К., 1987.

Надійшла до редколегії 18.09.2007

УДК 911.3

Н. Мезенцева, канд. геогр. наук

ОЦІНКА ПРОДОВОЛЬНОЇ ДОСТУПНОСТІ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Проаналізовано розподіл виробництва та споживання продовольства у регіонах України, здійснено кластеризацію регіонів за показниками продовольчої доступності.

There are analysed the distribution of manufacture and consumption of the foodstuffs in regions of Ukraine, is carried out the clustering of regions on parameters of food availability.

Питання продовольчої безпеки займають важливе місце в концепціях національної безпеки розвинутих країн світу. В умовах прагнення України інтегруватися у європейське співтовариство проблема продовольчої безпеки набуває особливого значення. Низький рівень продовольчої доступності в державі у даний час вимагає удосконалення підходів щодо формування державної та регіональної аграрної політики.

Окремі аспекти проблем продовольчої безпеки досліджені в працях П. Борщевського, Л. Дейнеко, І. Лукінова, Я. Олійника, Б. Пасхавера, П. Саблука, М. Хорунжого, В. Юрчишина та інших вчених. Однак, існує потреба в постійному оновленні інформації щодо регіональної диференціації складових продовольчої доступності.

В роботі пропонується аналіз регіонального розподілу виробництва і споживання продовольства у розрахунку на одну особу та здійснена на його основі кластеризація регіонів за цими складовими продовольчої доступності.

Під продовольчою безпекою розуміють здатність держави гарантувати задоволення потреб населення у продовольстві на рівні, що забезпечує йому нормальну життєдіяльність [3]. Тобто продовольча безпека базується на наявності необхідних продовольчих ресурсів, які можуть гарантувати задоволення потреб населення продовольством на рівні медично обґрунтованих норм споживання. Нами продовольча безпека визначається як постійна, стабільна доступність достатньої кількості продовольства для задоволення потреб населення [1]. В основі продовольчої безпеки лежить, з одного боку, раціональна достатність продовольства, а з іншого – здатність людей фізично та економічно його отримувати.

Ступінь продовольчої безпеки на той чи інший період визначається переліком існуючих загроз, які можна об'єднати два блоки: зовнішній і внутрішній [2]. Зовнішній блок включає перелік таких загроз як втрата традиційних ринків збуту сільськогосподарської сировини і продовольства; недосконалість зовнішньоекономічної

діяльності в АПК; недостатню ефективність інвестиційних процесів в сільському господарстві; неконтрольований ввіз окремих видів продовольства (як правило, неякісного), внаслідок зростання цін на вітчизняні продовольчі товари. Основними загрозами внутрішнього блоку є: неврегульованість правової основи для аграрного бізнесу; непослідовність і безсистемність при здійсненні аграрних реформ; непривабливість сільськогосподарських товаровиробників як клієнтів комерційних банків у зв'язку із значною збитковістю господарств; техніко-технологічна відсталість виробничого процесу, особливо в сільському господарстві; скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та зменшення її надходження на переробні підприємства; відсутність цінового паритету на сільськогосподарську та промислову продукцію; зволікання у формуванні ринкової інфраструктури збуту сільськогосподарської продукції; несприятливі природні умови.

Оцінка регіональної продовольчої безпеки ґрунтується на визначенні рівня споживання продовольчої продукції на душу населення, коефіцієнта забезпеченості продовольством. Співвідношення фактичного і науково обґрунтованого рівнів споживання продовольства на душу населення, рівень купівельної спроможності населення є показниками регіональної продовольчої доступності. Визначальним фактором продовольчої доступності є ціна на різні види продукції сільського господарства і продовольства. Для вимірювання цінової продовольчої доступності використовується продуктова купівельна спроможність. На фізичну та економічну доступність продовольства значною мірою впливають такі фактори як сталість продовольчого ринку; рівень розвитку агропромислового виробництва; ступінь незалежності продовольчого забезпечення населення регіону від зовнішніх джерел; агрокліматичний потенціал регіону.

Оцінку рівня самозабезпеченості регіонів основними продовольчими товарами доцільно здійснювати за показниками виробництва продовольства в розрахунку на одну особу.

В Україні в середньому на одну особу виробляється 419 кг зернових культур. В регіонах України цей показник істотно відрізняється. Розрив між найвищим і найнижчим значеннями цього показників становить 5 разів. Виробництво борошна у розрахунку на одну особу також значено диференційоване за регіонами України. Так, у Київській області виробляється 188 кг борошна на одну особу за рік при середньому його виробництві в Україні – 58 кг. У Києві та Київській області цей показник у 2-3 рази вищий за такі ж показники у решті регіонів України. Вінницька, Херсонська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька області утворюють групу регіонів з найвищим після Київського регіону рівнем виробництва борошна на одну особу. Найменші обсяги виробництва борошна на одну особу характерні для Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької, Львівської та Чернігівської областей (менше 48 кг на одну особу). Таку диференціацію регіонів можна пояснити відмінами агрокліматичних умов та їх впливом на спеціалізацію агропромислового виробництва.

В Україні середньодушкове виробництво цукру складає 51,5 кг за рік. Є ряд регіонів – АР Крим, Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська, Закарпатська області – в яких відсутнє цукрове виробництво, тобто рівень їх самозабезпеченості цукром дорівнює нулю. В той же час у Тернопільській області виробляється 215 кг цукру на одну особу за рік. Цей показник є найвищим серед регіонів України. Наступну групу за рівнем самозабезпеченості цукровиробництвом складають Одеська, Вінницька, Волинська, Миколаївська, Сумська, Київська,

Черкаська та Рівненська області. Наступну групу формують Житомирська, Полтавська та Хмельницька області. Нижчий за середній в Україні показник самозабезпеченості цукровиробництвом на одну особу мають Кіровоградська, Львівська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська, Дніпропетровська та Івано-Франківська області.

В середньому за рік в Україні виробляється 28 кг олії на одну особу. В ряді регіонів виробництво відсутнє (Волинська, Тернопільська області). Ще в ряді регіонів воно є незначним, зокрема, в АР Крим, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Миколаївській, Рівненській, Сумській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях, де воно не перевищує 4 кг на одну особу. Високий рівень самозабезпеченості олією характерний для Дніпропетровської, Луганської, Одеської, Харківської, Херсонської, Вінницької та Чернівецької областей, де він перевищує середній показник в Україні. Найвищий рівень самозабезпеченості олійною продукцією мають Донецька, Полтавська, Кіровоградська та Запорізька області (від 60 до 125 кг на одну особу). Тобто ці чотири регіони забезпечують олією потреби жителів більшості поліських та лісостепових регіонів України, в яких вирощування соняшника не є галуззю спеціалізації сільського господарства. Значні показники самозабезпеченості олійною продукцією степових областей обумовлені не лише сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами даної природної зони, але й тим, що соняшник останні сім років є найбільш кон'юнктурною сільськогосподарською культурою в Україні і масово вирощується у фермерських господарствах.

В Україні щороку виробляється по 430 кг картоплі на одну особу. Обсяги середньодушового виробництва в регіоні з максимальними показниками (Чернігівська область – 1300 кг на душу населення) та мінімальними показниками (АР Крим – 85 кг) відрізняються у 15 разів. Найвищий рівень самозабезпеченості картоплею характерний також для Волинської, Рівненської, Вінницької, Житомирської, Сумської, Хмельницької, Тернопільської та Черкаської областей (від 700 до 900 кг на одну особу за рік). В цих регіонах найсприятливіші кліматичні умови для високої урожайності даної сільськогосподарської культури. Низький рівень самозабезпеченості картоплею мають Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Миколаївська та Луганська області, в яких виробництво картоплі на душу населення у 2,5 рази нижче за середній показник в Україні.

Щороку в Україні виробляється в середньому 144 кг овочів на одну особу. Безперечним лідером у виробництві овочів є Херсонська область, де найвищий рівень самозабезпеченості овочевою продукцією – 382 кг на душу населення за рік. Високий рівень самозабезпеченості овочевою продукцією в Кіровоградській, Одеській, Полтавській областях. Низький рівень мають АР Крим, Івано-Франківська, Луганська, Донецька області.

За виробництвом м'яса рівень самозабезпеченості регіонів України є низьким. На душу населення його виробляється 35 кг на рік. Найбільшим цей показник є в Києві та Київській, Черкаській областях, де він удвічі вищий за середній в Україні. Вищими за середній в Україні показники виробництва м'яса на одну особу є в Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Чернігівській областях. Найнижчі показники характерні для Донецької і Луганської областей (18 кг на одну особу за рік).

Найвищий рівень самозабезпеченості молочковиробництвом характерний для Хмельницької, Чернігівської, Житомирської, Волинської областей. Дуже низькі пока-

знижки самозабезпеченості молоковиробництвом в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській областях.

Рівень самозабезпеченості регіонів України виробництвом риби є дуже низьким. Виділяються лише АРК та Одеська області з достатнім рівнем самозабезпеченості рибою у розрахунку на одну особу порівняно із нормами споживання даної продукції. Серед решти регіонів дещо вищі показники самозабезпеченості характерні для Херсонської та Запорізької областей.

Для визначення інтегрального показника самозабезпеченості регіонів України продовольством у розрізі вищеперерахованих товарів визначено індекси відносно середньоукраїнського значення.

Сумарний індекс дозволив згрупувати регіони України таким чином:

- найвищий рівень самозабезпеченості продовольством – Київ та Київська область;
- рівень самозабезпеченості продовольством вище середнього – Черкаська, Полтавська, Вінницька, Волинська, Чернігівська та Тернопільська області;
- середній рівень самозабезпеченості продовольством – Сумська, Миколаївська, Хмельницька, Кіровоградська, Рівненська, Житомирська, Одеська області;
- рівень самозабезпеченості продовольством нижче середнього – Херсонська, Харківська, Дніпропетровська, Львівська, Чернівецька, Запорізька області;
- найнижчий рівень самозабезпеченості продовольством – Закарпатська, Івано-Франківська, Донецька, Луганська області та АР Крим.

Щодо споживання продовольства на одну особу, то воно відрізняється в міських поселеннях та сільській місцевості. Так, в містах на одну особу споживається більше, ніж в сільській місцевості м'яса і м'ясопродуктів, яєць, риби та морепродуктів, а також фруктів, ягід і горіхів. В сільській місцевості у розрахунку на душу населення споживається більше, ніж в містах картоплі, овочів, хліба і хлібобулочних виробів, цукру, молока та молочних продуктів. Тобто структура харчування в сільській місцевості є гіршою, порівняно із міським населенням.

Є відміни у споживанні продуктів харчування у домогосподарствах з дітьми та без дітей. У домогосподарствах без дітей споживається на третину більше молока і молочних продуктів, м'яса і м'ясопродуктів, риби і рибопродуктів. Інший асортимент продовольства у домогосподарствах без дітей має також вищий рівень споживання.

Рівень споживання продуктів харчування на одну особу за всіма видами продовольства відстає від раціональних науково обґрунтованих фізіологічних норм: по м'ясу і м'ясопродуктах – у 2,5 рази, молока та молочних продуктах – в 1,8 разів, яйцях – в 1,5 разів, плодах, ягодах та винограду – у 3 рази, рибі та морепродуктах – в 2,5 рази.

Середнє споживання в Україні хлібних продуктів складає 125,6 кг на душу населення за рік. В усіх регіонах України цей рівень перевищує раціональні норми споживання (101 кг). Найбільше перевищення характерне для Вінницької, Закарпатської, Миколаївської Черкаської областей (понад 140 кг). Найменше хлібопродукції споживають жителі Запорізької, Київської, Рівненської областей та АР Крим, наближаючись в середньодушовому споживанні до раціональних норм.

Споживання картоплі на душу населення також перевищує раціональні норми і складає 141,4 кг проти 124 кг. Найбільше перевищення характерне для Івано-Франківської, Закарпатської, Житомирської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Чернігівської та Хмельницької областей. Менше раціональних норм спожива-

ється картоплі на душу населення в Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Харківській та Дніпропетровській областях, а в АР Крим картоплі споживається навіть менше мінімальних норм (78,1 кг).

Споживання олії в Україні є недостатнім. В середньому олії споживається 13,0 кг на одну особу за рік, тоді як раціональні норми складають 13,4 кг. Понад раціональну норму споживається олія у Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській та Черкаській областях. Найнижчим є споживання олії в Закарпатській, Рівненській та Сумській областях. В Україні немає жодного регіону, де б олії споживалося менше мінімальних норм.

Споживання плодів, ягід та винограду є надзвичайно низьким і складає лише 33,9 кг при рекомендованих нормах 90 кг на душу населення за рік. Перевищення середнього показника в Україні характерне для Чернівецької, Дніпропетровської, Одеської, Херсонської, Вінницької, Донецької, Миколаївської, Львівської областей. В жодному регіоні даної продукції не споживається навіть на рівні мінімальних норм (61,3 кг).

Споживання овочів та баштанних культур також є недостатнім. В середньому в Україні на душу населення споживається 115,4 кг за рік, тоді як раціональні норми складають 161 кг. Понад раціональні норми даної продукції споживається лише в Херсонській області. Менше мінімальної норми споживання (106 кг) овочів та баштанних споживається у АР Крим, Івано-Франківській, Тернопільській, Рівненській, Луганській, Закарпатській, Харківській та Хмельницькій областях.

Реальне споживання цукру на душу населення в Україні перевищує раціональні норми і складає 38,4 кг. Понад раціональні норми цукру споживається у Вінницькій, Житомирській, Луганській, Донецькій, Полтавській, Сумській, Херсонській, Черкаській, Дніпропетровській, Кіровоградській областях. В Україні відсутні регіони, споживання цукру в яких наближалось б до мінімальних норм (27 кг).

Істотні коливання спостерігаються у споживанні основних тваринницьких продуктів за регіонами України. Зокрема, споживання м'яса в середньому складає 38,5 кг. Найбільше м'яса та м'ясних продуктів споживається в Донецькій, Черкаській, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській та Рівненській областях і перевищує середній показник в Україні. Найменше м'яса та м'ясопродукції споживають жителі Одеської, Луганської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. В Україні немає жодного регіону, в якому б споживання даного виду продовольства дорівнювало б мінімальним нормам споживання (45 кг), не кажучи вже про раціональні (83 кг).

Споживання молока та молочних продуктів дуже знизилось і складає 226 кг на душу населення за рік. Відсутні регіони, в яких споживання молокопродуктів перевищувало б мінімальні норми (353 кг) чи раціональні (395 кг). Однак, регіональні відміни у споживання молока продукції суттєві: найвищим є споживання в Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій та Чернігівській областях (від 260 до 300 кг), а найнижчим в АР Крим, Луганській, Запорізькій, Донецькій і Дніпропетровській областях (менше 190 кг).

В Україні споживається 220 яєць на душу населення за рік. Середнє споживання є значно нижчим раціональних норм (290 яєць) та мінімальних норм (245 шт.). Лише в Одеській, Донецькій, Полтавській, Чернігівській та Київській областях споживання яєць перевищує мінімальні норми, а найнижчим воно є у Волинській, Миколаївській, Харківській та Хмельницькій областях.

Споживання риби в Україні є вкрай недостатнім. В середньому на душу населення за рік споживається 12,3 кг риби при раціональних нормах – 20 кг, мінімальних – 14 кг. Понад мінімальні норми риби продукції споживається у Миколаївській, Одеській, Донецькій, Дніпропетровській та

Київській областях (14-16 кг). Найменше рибопродукції споживають жителі Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької та Волинської областей.

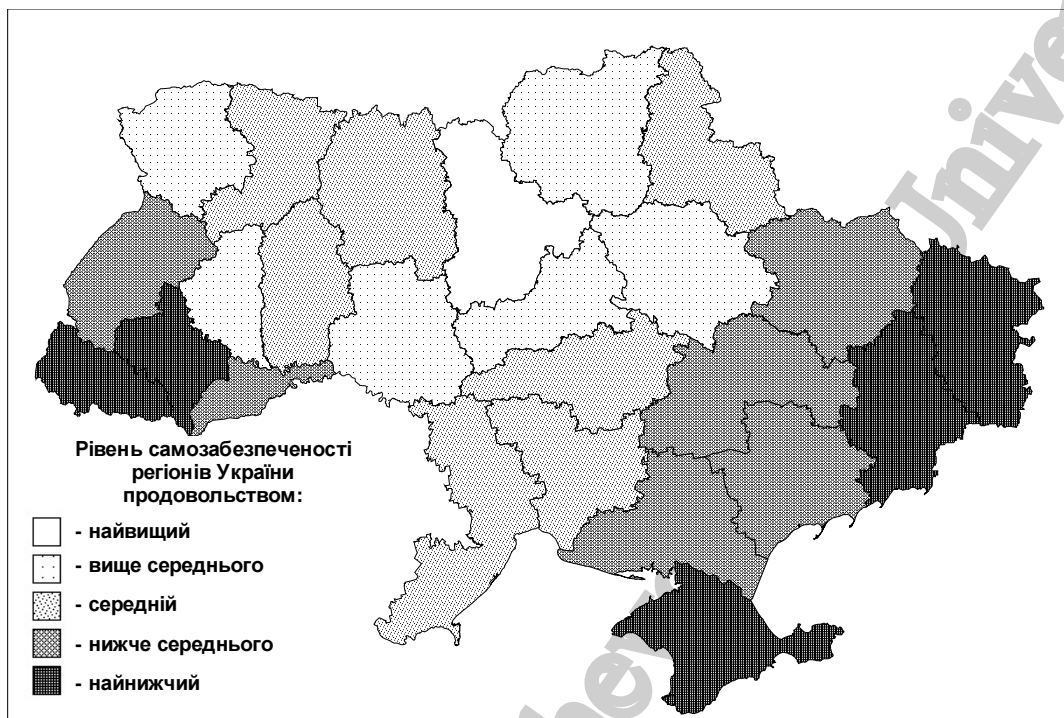

Рис. 1. Групування регіонів України за рівнем самозабезпеченості продовольством

За показниками споживання вищеперерахованих продуктів харчування на душу населення на основі кластерного аналізу здійснено групування регіонів України. Виділено такі групи з подібною структурою споживання:

- кластер 1: Київська, Одеська, Донецька, Запорізька, Дніпропетровська області;
- кластер 2: Миколаївська, Харківська області;
- кластер 3: Львівська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Волинська, Хмельницька, Житомирська, Чернігівська, Чернівецька області;
- кластер 4: Полтавська, Херсонська, Черкаська, Кіровоградська, Сумська, Вінницька області;
- кластер 5: Луганська область та АР Крим.

Отже, основним фактором, що зумовлює фізичну та економічну доступність продовольства для населення у регіонах України є рівень їх соціально-економічного розвитку, насамперед, це рівень доходів населення та особливості системи розселення.

1. Мезенцева Н.І. Продовольча безпека і регіональні продовольчі ринки в Україні // Економічна та соціальна географія. – Вип. 50. – К., 2001. – С.150-155. 2. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Регіональна продовольча доступність як індикатор продовольчої безпеки // Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу України: сучасний стан і перспективи вирішення. – К., 2002. – С.40-41. 3. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу. – К., 2001.

Надійшла до редколегії 25.05.2007

УДК 911.3

О. Любіцева, д-р геогр. наук, С. Сировець, асп.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Проаналізовано основні положення формування сталого розвитку туризму в Україні. Досліджено стратегічні цілі, завдання та основні складові сталого розвитку туризму в Україні. Сформульовані стратегічні напрямки розвитку туризму в Україні відповідно до вимог сталого розвитку туризму в світі на основі формування пропозиції національного туристичного продукту.

Basic positions of forming of steady development of tourism were analyzed in Ukraine. Strategic aims, tasks and basic constituents of sustainable development of tourism in Ukraine were explored. The strategic directions of development of tourism in Ukraine according to the requirements of sustainable development of tourism in the world on the basis of forming of suggestion of national tourist product were formulated.

Постановка проблеми. Підходи до визначення суспільно-географічної сутності сталого (збалансованого) розвитку туризму полягають у формуванні такої діяльності суб'єктів сторін ринкових відносин, яка б за співвідношенням рівня та темпів розвитку була комплекс-

но-пропорційна розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер.

Наукові джерела та публікації. Дослідження сталого розвитку закладені працями відомих вчених, які займалися даною проблематикою: М. Баргов, Б. Данилишин,

© Любіцева О., 2008